

Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 342, 345-346; a.m.f., "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 23, İstanbul 1980, s. 151, 153-154; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 36; Nezih Başgelen, *Bir Zamanlar Mersin*, İstanbul 1988; Sema Bilici, "19. Yüzyıla Ait Bazı Seyahatnâmelerde Mersin ile İlgili Gözlemler", 2. *Mersin Millî Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri: 2-4 Aralık 1988* (haz. Hilmi Dulka-dir), Ankara 1989, s. 37-43; Şinasi Develi, *Dünden Bugüne Mersin: 1836-1987*, Mersin 1990; Musa Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 264, 300, 368; Filiz Yenişehirlioğlu v.dğr., *Mersin Evleri*, Ankara 1995, s. 1, 4-5, 8, 18-20, 26, 35-42; Uğur Ersoy, *Bir Zamanlar Mersin'de*, İstanbul 1997, s. 47, 50, 54; Francis Beaufort, *Karamanya* (trc. Ali Neyzi - Doğan Türker), Antalya 2002, s. 263; Adem Erol, *Mersin-Tarsus-Adana Demiryolu* (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 32, 50, 68, 70; Akif Erdoğan, "18.-19. Yüzyıl Osmanlı Panayırıları ve Hafta Pazarlarına Dair Belgeler: II", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sy. 7, Ankara 1996, s. 352-353; Süheyla Balcı Akova, "Mersin Limanı", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 31, İstanbul 1996, s. 219-259; a.m.f., "GAP ve Mersin Limanı", *Mersin Deniz Ticareti Dergisi*, sy. 51, Mersin 1996, s. 16-18; a.m.f., "Mersin Serbest Bölgesi Özellikleri, Etkileri ve Etkilendiği Coğrafi Şartlar", *Coğrafya Dergisi*, sy. 7, İstanbul 1999, s. 151-182; Besim Darkot, "Mersin", *İA*, VII, 769-772; W. Rölliğ, "Mersin", *EI²* (İng.), VI, 1023.

METİN TUNCEL

MERSİYE

(المرسیة)

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında özellikle ölenin veya kaybedilene değerlerin ardından onu öven ve kaybının üzüntüsünü terennüm eden şiirlerin genel adı.

Sözlükte "ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek" anlamında Arapça masdar olan mersiyeye (risâ) "bu amaçla söylenen sözler" mânasında isim olarak da kullanılır. Kaynaklar insanoğlunun ilk söylediği şiirin mersiyeye olduğunu, en eski mersiyenin de Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi üzerine Hz. Âdem tarafından söylendiğini kaydeder. Arap edebiyatında mersiyenin başlangıcı, Câhiliye devrindeki cenaze törenlerinde kadınlar tarafından terennüm edilen secili ve âhenkli sözlere kadar uzanır. Bunların daha sonra manzum kalıplara dökülmesiyle bugün bilinen mersiyeler ortaya çıkmıştır. Câhiliye döneminde ölüye ağlarken kadınlar saçlarını keser, yüzlerini tokatlar ve yak-

larını yırtarlardı. İslâmî dönemde bu tür davranışlar Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır (Buhârî, "Cenâ'iz", 35, 38-39; Müslim, "İmân", 165).

Klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Bunlar ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü (nebb, nevh), erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü (te'bin) ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği bölümdür (sabir, azâ). Öldürülen kardeşleri için ağlamaktan gözleri kör olan Arap kadın şairlerinin en büyüğü Hansâ'nın mersiyesinin ilk bölümünde yer alan ağlama ve göz yaşı tasvirleri bu alandaki en başarılı örnektir. Geleneğe göre mersiyelerde ölenin cömertlik, konuk severlik, güçsüzlüğü koruma, cesaret ve kahramanlık gibi meziyetleri, ilim ve irfanı yanında dünya hayatının fâniliği anlatılarak geride kalanlar sabra davet edilir ve konu hikmetli sözlerle desteklenirdi. Ancak Câhiliye şairlerinden Düreyd b. Simme ile Ebû Duâd el-İyâdî ve Endülüslü şair İbn Hafâce, mersiyelerine farklı konuları ele aldıkları birer nesib ile (gazel) başlayarak bu yapının dışına çıkmışlardır (*el-Asma'ıyyât*, s. 111 [nr. 28]; s. 213-218 [nr. 65]; İbn Hafâce, s. 110-111).

Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk zamanlarında nazmedilmiş mersiyelerde öldürülen kişilerin intikamını almaya yemin etme ve düşmanı korkutma temalarına da yer verilmiştir. Muallaka şairi Antere'nin mersiyeleriyle (*Divân*, s. 69-70, 127-128, 217) Bedir ve Uhud gibi savaşlarda öldürülenler için her iki tarafa mensup şairlerin, sahâbeden Hassân b. Sabit ile Kâ'b b. Mâlik'in, müşriklerden Ümeyye b. Ebû's-Salt, Abdullah b. Ziba'râ, Hübeyr b. Ebû Vehb ve Dirâr b. Hattâb'ın mersiyelerinde bu özellikleri görmek mümkündür (İbn Hişâm, III, 8, 45, 55-56, 90, 97-98, 136-137). Az da olsa mersiyelerinde ortalığı yatıştırmaya çalışan şairler de görülür. Nitekim Tâlib b. Ebû Tâlib, Bedir'de ölen müşrikler için nazmettiği mersiyede Hz. Peygamber'i övmüş, geçmişteki savaşlardan örnekler vererek bu tür çatışmalardan kaçınmanın gereğini vurgulamış (*a.g.e.*, III, 27-28), Kureyş'ten Kuteyle bint Hâris, kardeşi Nadr için söylediği mersiyede öldürülmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirirken Resûl-i Ekrem'in asil bir aileden geldiğini itiraf etmiştir (İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, s. 45). Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*'in beşinci tabakasında muhadramûn ve Câhiliye devrinde yaşayan

yedi şairin mersiyelerine yer vermiştir (*DİA*, VII, 324).

Emevîler'le birlikte saltanatın başlaması ve hilâfetin babadan oğula geçmesi mersiyelerde tâziye ile tebrikin birleşmesine sebep olmuş, hüzn ve sevinci, karamsarlıkla ümidi bir şire sığdırmıştır. Bunun ilk örneği, Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî'nin Muâviye'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid'e hitaben yazdığı mersiyede görülür (Câhiz, I, 495, 496; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, s. 439). Ebû Nûvâs'ın, Hârûnürreşid'in ölümü ve oğlu Emîn'e yeni halife olarak biat edilmesi üzerine nazmettiği mersiyeye de bu nevidendir (*Divân*, s. 581). İslâm ülkelerinin sınırlarının genişlemesi ve bağımsız birçok krallık ve emirliğin ortaya çıkması tâziye-tebrik türü mersiyeleri arttırmıştır (İbn Bessâm eş-Şenterinî, I/1, s. 393; I/2, s. 10; IV/1, s. 211; Makkarî, II, 149-157).

Ölünün arkasından ağlamayı yasaklayan hadislerin tesiriyle Hz. Peygamber için nazmedilmiş mersiyeler kısa olmalarının yanı sıra fazla da değildir. Hassân b. Sâbit'in bu konudaki beş kasidesinden en uzununu kırk dört beyitten meydana gelmektedir (*Divân*, s. 54-59, 63, 64). Kâ'b b. Mâlik'in divânında ise üç kısa şiir yer almıştır (*Divân*, s. 173, 198, 281). Abdullah b. Üneys, Ebû Züeyb el-Hüzelî, Resûl-i Ekrem'in amcazadesi Ebû Süfyân ile Ebû Bekir, Ömer ve Ali'nin de zamanımıza kısmen intikal etmiş mersiyeleri mevcuttur (Ahmed Kûtî, LXIII/2 [1408/1988], s. 220-224). Hz. Peygamber için kadınların nazmettiği mersiyelerden kızı Hz. Fâtıma'ya ait üç, halası Safiyye'ye ait yedi, diğer halası Âtike'ye ait üç kaside dışında çoğu yakınları olan hanımlara ait mersiyelerden parçalar çeşitli kaynaklarda zikredilmiştir (*a.g.e.*, LXIII/2 [1408/1988], s. 224-229). Resûlullah için yazılan methiyelerin birçoğunda mersiyeye özellikleri de bulunur. Bilhassa onunla birlikte Ehl-i beyt'in de övüldüğü Kümeyt el-Esedî, Di'bil, Mihyâr ed-Deylemî ve Şerif er-Radî gibi şairlerin methiyelerinde bu nitelik açıkça görülür. Hz. Ali ve Hüseyin'in şehid edilmesi sebebiyle Ehl-i beyt için gerek o devirde gerekse sonraki dönemlerde çok miktarda mersiyeye kaleme alınmıştır. Kümeyt el-Esedî'nin bu konudaki şiirleri *el-Hâşimiyât* adıyla anılır. Di'bil el-Huzâî, Şerif er-Radî ve Mihyâr ed-Deylemî de Ehl-i beyt'e dair mersiyeleriyle tanınan şairlerdendir.

İslâm tarihinde fazla tanınmamış bazı hânedanlarla devlet yönetiminde bir müddet etkili olmuş nüfuzlu kişilerin ken-

dileri için nazmedilen mersiyelerle dikkat çektiği ve daha çok bunlarla tanındığı görülmektedir. Abbâsîler'in bir müddet vezirliğini yapan Bermekî ailesinin siyasi sebeplerle öldürülmesi üzerine Di'bil, Selm el-Hâsir, Eşca' es-Sülemî, Fazl b. Abdüssamed er-Rekâşî ve Ebû Nüvâs gibi şairlerin yazdığı mersiyeler bu nevidendir (Ebû Nüvâs, s. 582-585; Mes'ûdî, III, 389-392). İşbîliye (Sevilla) şehri ve çevresinde yarım asır hüküm süren Abbâdîler'den Mu'temid-Alellah, Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn tarafından saltanatına son verilerek ailesiyle birlikte Mağrib'in Ağmât şehri zindanına sürgüne gönderilince kendisini zindanda sık sık ziyaret eden İbnü'l-Lebbâne ile İbn Hamdîs'in kasideleriyle Mu'temid-Alellah'ın şairlerinden İbn Abdüssamed ve Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in mersiyeleri (Abdülvâhid el-Merrâkûşî, s. 102-104; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlû'l-a'lâm*, s. 165-167) bu hükümdarın ve ailesinin daha çok tanınmasını sağlamıştır. Ömer el-Mütevekkil'in iki oğluyla birlikte Murâbitlar tarafından idam edilerek Batalyevs'teki (Badajoz) hâkimiyetlerine son verilen Eftasî hânedanı için Vezir İbn Abdûn'un tarihî bilgisini ortaya koyarak nazmettiği mersiyeye hem şairine hem de hânedana şöhret kazandırmıştır (Toprak, *DDL*, V/2 [1993], s. 153-168).

Uzun bir ömrün ya da amansız bir hastalığın ardından yaklaşan ölümü veya esir düşüp öldürülmeyi beklerken kendileri için mersiyeye yazanlar da olmuştur. İbn Kuteybe, bu türün öncüsü olarak tanınan Câhiliye şairi İbn Hazzâk'ın bir mersiyesini nakletmektedir (*eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, s. 249). Horasan'ın fethi için gönderilen orduların birinde yer alan Mâlik b. Reyb (Ebû Ali el-Kâfî, *Zeylû'l-Emâlî*, s. 137-139), Ağmât zindanlarında ölümünü bekleyen İbn Abbâd el-Mu'temid-Alellah, yakalandığı amansız hastalığa yenik düşen İbn Şüheyd (İbn Bessâm eş-Şenterînî, I/1, s. 282-287), sefahat içinde geçen ömrüne pişmanlık duyan ve Allah'ın huzuruna günahkâr olarak çıkmanın verdiği korkuyu dile getiren Ebû Nüvâs da (*Divân*, s. 579-580) bu tarz şiirler nazmedenlerdendir. Kendileri için mersiyeye yazanlar arasında Abdüyegûs b. Salâe, Suraym b. Ma'ser, Alkame b. Sehl ve Ca'fer b. Ulbe de anımalıdır. Gençlik günlerine ağıt şeklindeki mersiyenin öncüsü Câhiliye şairi Amr b. Kamie olup Endülüslü şair İbn Hafâce de bu temayı birçok şiirinde işlemiştir (*Divân*, s. 27, 46, 94, 132).

Hayatta iken dost ve yakınlarından kendileri için mersiyeye talep edenler de vardır.

Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmutta-lib'in altı kızının babaları için yaktığı ağıtlar (İbn Hişâm, I, 169-173), Ebû Nüvâs'ın dilci ve şiir râvisi Halef el-Ahmer'e mersiyesi (*Divân*, s. 574, 577), Ebû Sahr el-Hüzelî'nin Emevîler'den Abdülazîz b. Üseyd'e mersiyesi (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâni*, XXIV, 103) bu gruba dahil edilebilir. İlk örneği İmru'ülkays b. Hârise ile muallaka şairi İmru'ülkays b. Hucr'da görülen (İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, s. 67-68) Câhiliye kasidelerinin genellikle giriş kısmında sevgililere, akraba ve dostlarla yaşanmış hâtıraların bulunduğu eski meskenlere ve terk edilmiş diyara yakılmış ağıtlar da mersiyeye kabul edilmiştir. Daha sonraki şairlerle devam eden bu gelenek İslâmî dönemde elden çıkan veya deprem, sel ve düşman baskını gibi felâketlere mâruz kalan şehir ve yerler hakkında mersiyelerle sürdürülmüştür. Abbâsî halifeleri Emîn ve Me'mûn kardeşlerin iktidar mücadelesinde tahrip edilen Bağdat üzerine nazmedilen mersiyeler arasında (Taberî, V, 74-89) Türk asıllı şair Hureymî'nin 135 beyitlik kasidesi (*a.g.e.*, VIII, 431-454) bir şaheser kabul edilir. İbnü'r-Rûmî'nin zenci ayaklanmasında tahrip edilen Basra'ya ve ahalisine dair yazdığı mersiyede (*Divân*, s. 419 vd.) Hureymî'den esinlendiği görülmektedir (*a.g.e.*, a.y.). Abbâsî hilâfetine son veren Moğollar'ın tahrip ettiği Bağdat için Şemseddin Mahmûd el-Kûfî ve Takıyyüddin İsmâil et-Tenûhî gibi birçok şair mersiyeye yazmış (Kütübî, I, 497-501), depremde yerle bir olan Şeyzer (Hama) kasabası ve halkı için Üsâme b. Münkız bir ağıt nazmetmiştir (*Divân*, s. 304-305, 307-309). Hakkında en çok mersiyeye söylenen yerlerden biri, V. (XI.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren müslümanların elinde bulunan şehirleri birbiri ardınca hıristiyanların eline geçen veya tahrip edilen Endülüs'tür. Bu mersiyelerin ağıt kısmında sadece şehrin kaybedilişine veya yakılıp yıkılışına değil aynı zamanda müslümanların içine düştüğü zillet ve esarete, camilerin kiliseye dönüştürülüp minarelerden ezan sesi yerine çan sesi duyulmasına da ağılanmıştır. Bir kısmında ise yurdunu savunmaktan âciz kalan veya düşmandan korkup onunla savaşı göze alamayan müslümanlara yöneltilmiş kınama ve yermeler de vardır. İbn Amîre'nin 635'te (1238) düşen Belensiye (Valencia) için mersiyesi (İbnü'l-Hatîb, *A'mâlû'l-a'lâm*, s. 273-274), İbnü'l-Lebbâne'nin ve Ebû'l-Bekâer-Rundî'nin 646'da (1248) kaybedilen İşbîliye için mersiyeleri (Makkarî, *Nef-*

hu't-İtib, II, 1246-1248; *Ezhârü'r-riyâz*, I, 47-50), 478'de (1085) elden çıkan Tuleytula (Toledo) hakkında anonim bir mersiyeye (Makkarî, *Nefhu't-İtib*, II, 1244-1246) ve 897'de (1492) işgal edilmesiyle müslümanların Endülüs'teki hâkimiyetinin fiilen sona erdiği Gırnata (Granada) üzerine yazılan 145 beyitlik anonim mersiyede (*er-Risâle*, CXXXI [1354/1936], s. 22-24) bu özellikler görülmektedir. Çağımızda Arap ve İslâm âleminin işgal edilen veya katliama mâruz kalan birçok yöresi için yazılan ağıtlar arasında Mısırlı şair Ahmed Şevki'nin 1912'de Bulgar işgaline uğrayan Edirne ve 1926'da Fransız işgaline mâruz kalan Dımaşk için yazdığı mersiyeler birer örnektir (Şevki Dayf, s. 50-51). Tunuslu şair Ahmed el-Kilibî'nin Fransızlar'ın işgal ettiği Cezayir'e mersiyesi, yahudilerin işgal ettiği Filistin toprakları için M. Abdülganî Hasan ve Zekî el-Mehâsinî gibi birçok şairin nazmettiği mersiyeler de (*a.g.e.*, s. 52-53) bu nevidendir.

Hayvanlar için söylenen mersiyeler arasında Ebû Nüvâs'ın ormanda avlanırken yılan tarafından sokulup öldürülen av köpeğine mersiyesi (*Divân*, s. 643), İbnü'l-Allâf'ın, güvercinlerini yiyecek endişesiyle komşuları tarafından öldürülen kedisine mersiyesi (*Dîa*, XX, 484; XXI, 144) bu türün ilk örneklerindedir. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin horozuna mersiyesi (*el-Egâni*, I, Mukaddime), Abbâsî Veziri İbnü'z-Zeyyât'ın Mu'tasım-Billâh tarafından elinden alınan atına mersiyesi (*a.g.e.*, XXIII, 65), Ebû İsâ İbnü'l-Müneccim'in atı için dostları tarafından nazmedilen, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin "el-Birzevniyyât" adında topladığı on bir mersiyeye (Seâlibî, III, 214-229) türün meşhur şiirlerindedir.

Mersiyede son derece başarılı olan Arap kadın şairler en dokunaklı örnekleri vermişlerdir. Hansâ'nın divanı suikasta kurban giden kardeşleri Sahr ve Muâviye için dökülen göz yaşlarıyla doludur. Emevî şairlerinden Leylâ el-Ahyeliyye sevgilisi Tevbe için bir dizi mersiyeye nazmetmiştir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâni*, XI, 228-237). Bunlar arasında erkekler gibi hamâsî bir üslûpla sabır ve metanet örneği mersiyeye nazmedenler de vardır. Ümmü's-Sarîh el-Kindiyye'nin Yemen'de bir savaşta ölen yakınlarına (Ebû Temmâm, s. 265 [nr. 320]), Reyât bint Âsım'ın aşiretinden ölenlere (*a.g.e.*, s. 316 [nr. 393]), Hind bint Utbe, Safiyye bint Mûsâfir ve diğerlerinin Bedir'de ölen Kureyşliler'e (İbn Hişâm, III, 40-44) mersiyeleri bunlardandır. Gerek Câhiliye devrinde gerek İslâmî dö-

nemde erkek ve kadın şairlerden birçoğu kendi çocukları için de mersiye yazmışlardır. Hâris b. Ubâd, Zühayr b. Ebû Sül-mâ, Hirnik bint Bedr, Ebû Züeyb el-Hü-zelî, Nâbîga el-Ca'dî, Ümmü Hakîm bint Kârız, Ümmü Kırfe Fâtîma bint Rebîa, Ferezdak, Cerîr b. Atıyye, Beşşâr b. Bürd, Ebû'l-Atâhiyye, Ebû Temmâm, İbnü'r-Rûmî, Üsâme b. Münkız, İbn Nübâte el-Mısırî bunlardan bazılarıdır. Arap edebi-yatında çoğu tâziye niteliğinde mensur mersiye örnekleri de görülür (Câhiz, II, 1032-1033; Ebû Ali el-Kâlî, *el-Emâlî*, s. 100-102). İbn Hazm'ın iç karışıklıklarla tahrip edilen Kurtuba için yazdığı man-şur ve mensur mersiye bu türdendir (İb-nü'l-Hatîb, *A'mâ-lü'l-a'lâm*, s. 106-107).

Mersiyeler, hüznün ve kasvetli ifadelerle dolu olmalarına ve çok defa tekdüze bir üslup taşınmalarına rağmen dil ve sanat bakımından oldukça zengindir. Mersiyeler-in övgü ve ağlama bölümleri beyan sanatlarının en çok kullanıldığı kısımlardır. Ölenin veya mersiye içinde bir vesileyle adı geçen kişilerin isimleriyle cinas yapıl-ması da çok yaygındır. Ağrıt yakılan kişi-nin adının veya bir mısraın tamamının ay-nı mersiye içinde defalarca tekrarlanma-sı Câhiliye devrinde beri süregelen bir gelenektir. Bekr ve Tağlib kabileleri ara-sında çıkan bir savaşta Hâris b. Ubâd ta-rafından söylenen 100 beyitlik bir kaside-de şair atını işaret ederek, "Neama'nın dizginlerini bana yaklaştırmı" mısraını kırk-tan fazla tekrarlamıştır (diğer örnekler için bk. Mes'ûdî, III, 31; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 71-72).

İslâm dünyasında başta dinî ilimler ol-mak üzere nahiv, belâgat, tarih vb. disip-linlerin gelişmesi mersiye de yansımış, ölen kişiler uğraştıkları ilim dalları ve yaz-dıkları eserlerle anıldığından mersiyeler daha önce görülmemiş bir şekilde çok sa-yıda terim ve eser adıyla dolmuştur. An-cak bu lafızların sıkça kullanılması mer-siyeleri kelime bakımından zenginleştir-mişse de anlam ve duygu bakımından za-yıflatmıştır. Çünkü bunlarda şairler ölü-ye ağlayıp dinleyenleri de ağlatmaktan ya da etkilemekten çok, dikkatleri terimlerle yapılmış cinas ve tevriyeler yoluyla süslü beyitlere çekerek âdeta konudan uzak-laşmışlardır. Şerefeddin el-Hisnî, gramer âlimi İbn Mâlik için söylediği mersiyede sağlığında yaptığı çalışmalarını özetlemiştir (Süyûtî, I, 134-135). Dil ve gramer âlimi Ebû Hayyân el-Endelüsî için (Halîl b. Aybek) Safedî'nin nazmettiği bir mersiye ile dilci İbn Düreyd için söylenen anonim

bir mersiye de bu türdendir (Ebû Ali el-Kâlî, *ZeYLü'l-Emâlî*, s. 229-231).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cenâ'iz", 35, 38-39; Müslim, "İmân", 165; Kâ'b b. Mâlik, *Divân* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî), Bağdad 1386/1966, s. 173, 198, 281; Antere, *Divân*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 69-70, 127-128, 217; Hassân b. Sâbit, *Divân*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 54-59, 63-64; Ebû Nüvâs, *Divân* (nşr. Ahmed Abdülmecid el-Gazâlî), Beyrut 1404/1984, s. 574-577, 579-580, 581, 582-585, 643; Asmaî, *el-Aşma'iyât* (nşr. Ahmed M. Şâkir - Abdüsselâm Hârûn), Kahire 1375/1955, s. 111 (nr. 28), s. 213-218 (nr. 65); İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Beyrut 1985, I, 169-173; III, 8, 27-28, 40-44, 45, 55-56, 90, 97-98, 136-137; Ebû Temmâm, *Divânü'l-hamâse* (nşr. Abdülmün'im Ahmed Sâlih), Bağdad 1980, s. 264-265 (nr. 319), s. 265 (nr. 320), s. 316 (nr. 393); Câhiz, *el-Beyân ve't-teb-yîn* (nşr. Hasan es-Sendûbî), Beyrut 1414/1993, I, 495-496; II, 1032-1033; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, Beyrut 1412/1991, s. 45, 67-68, 249, 439; a.mlf., *el-Me'âni'l-kebir*, Beyrut 1405/1984, III, 1197-1211; İbnü'r-Rûmî, *Divân* (nşr. Kâmil Klîlânî), Kahire 1921, s. 419 vd.; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 74-89; VIII, 431-454; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Me'hâsin ve'l-mesâ-ovî* (nşr. Muhammed Süveyd), Beyrut 1408/1988, s. 391-394; İbn Abdürabbih, *el-İk'dü'l-ferid*, Ka-hire 1346/1928, II, 158-202; Kudâme b. Ca'fer, *Nağdû's-ş-i'r*, İstanbul 1302/1885, s. 33-36, 75; Ebû Riyâş Ahmed b. İbrâhim el-Kaysî, *Şerhu Hâ-şimiyâtü'l-KümeYt İbn Zeyd el-Esedî* (nşr. Dâ-vûd Sellûm - Nûrî Hammûdî el-Kaysî), Beyrut 1406/1986, tür.yer.; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-z-zeheb* (Abdülhamid), III, 31, 389-392; Ebû Ali el-Kâlî, *el-Emâlî*, Bulak 1324, s. 100-102; a.mlf., *ZeYLü'l-Emâlî*, Bulak 1324, s. 137-139, 229-231; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni* (nşr. Semîr Câ-bir - Abdullah Ali Mühennâ), Beyrut 1407/1986, I, Mukaddime, XI, 228-237; XXIII, 65; XXIV, 103; a.mlf., *Mağâtilü'l-fâlibiyyin* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), tür.yer.; Mih-yâr ed-Deylemî, *Divân*, Kahire 1344-50/1925-31, II, 259-262, 367-370; III, 109; Seâlibî, *Yeti-metü'd-dehr*, Mekke 1399/1979, I, 212-214; III, 214-229, 280-286; İbn Reşîş el-Kayrevânî, *Um-de*, Kahire 1325, II, 117 vd.; İbn Hafâce, *Divân*, Kahire 1286, s. 27, 46, 94, 132, 110-111; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eş-Zahire fi me'hâsinî eh-li'l-Cezire* (nşr. İhsan Abbas), Kahire 1358-64/1939-45, I/1, s. 282-287, 393; I/2, s. 10, IV/1, s. 211; İbn Münkız, *Divân*, Kahire 1953, s. 304-305, 307-309; Abdülvahid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî a'hbârî'l-Magrib* (nşr. R. Dozy), Lei-den 1881, s. 102-104; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1936, V, 164-229; Kütübî, *Fevâtü'l-Ve-feyât*, Kahire, ts., I, 497-501; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 71-72; a.mlf., *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi - Provençal), Beyrut 1956, s. 106-107, 165-167, 273-274; Süyûtî, *Buğyetü'l-uu'ât*, I, 134-135; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, Kahire 1279/1862, I, 1102-1103, 1244-1248; II, 149-157, 1244-1248; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1356-61/1934-42, I, 47-50; L. Şeyho, *Riyâzü'l-edeb fi merâşî şevâ'i-ri'l-'Arab*, Beyrut 1897, tür.yer.; Şevkî Dayf, *er-Risâ'*, Kahire, ts., s. 50-51, 52-53; Nihad M. Çe-tin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 86-88; Hü-seyin Atvân, *Şu'arâ'dü'd-devleteyn*, Beyrut, ts.

(Dârü'l-Cil), s. 377-392; R. Dozy, *Commentaire historique sur le poème d'Ibn Abdûn par Ibn Badrûn*; Mahmûd Hasan Ebû Nâci, *er-Risâ' fi's-ş-i'ri'l-'Arabî*, Medine 1404/1984, tür.yer.; Mus-tafa Abdüşşâfi eş-Şürâ, *Şu'arâ'ü'r-rişâ' fi şad-ri'l-İslâm*, Kahire 1986, tür.yer.; Bekrî Şeyh Emin, *Mu'âlâ'ât fi's-ş-i'ri'l-Memlûki ve'l-'Osmâ-nî*, Beyrut 1986, s. 99-114; Yahyâ el-Cübürî, *eş-Şi'rü'l-Câhilî*, Beyrut 1407/1987, s. 311-338; M. Faruk Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye* (doktora tezi, 1990), AÜ Sosyal Bilimler Ens-titüsü; a.mlf., "İbn Abdûn'un Aftasiler İçin Söylediği Mersiyesi", *DDL*, V/2 (1993), s. 153-168; Hüseyin Cum'a, *er-Risâ' fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dimaşk 1991, tür.yer.; Abdülmuîn el-Mel-lûhî, *Merâşî'l-âbâ' ve'l-ümmehât li'l-benîn ve'l-benâ't*, Beyrut 1996; Fr. Meir, "A Saying of the Prophet Against Mourning the Dead", *Essays on Islamic Piety and Mysticism*, Leiden 1999, s. 221-244; Abdullah Abdürrahim es-Süddânî, *Ri-şâ'ü gayri'l-insân fi's-ş-i'ri'l-'Abbâsi*, Ebûzabî 1420/1999, tür.yer.; I. Goldzihler, "Bemerkun-gen zur arabischen Trauerpoesie", *WZKM*, XVI (1902), s. 307-334; "Risâ'ü'l-Endelüs li-şâ'ir En-delüsî meçhûl", *er-Risâle*, CXXXI (1354/1936), s. 22-24; Âtika el-Hazrecî, "Divânü'l-vefâ fi merâ-şî'n-nisâ", *MMLADm*, L/2 (1395/1975), s. 345-370; Ahmed Kütî, "Merâşî's-şu'arâ' li-Resûlil-lâh", a.e., LXIII/2 (1408/1988), s. 215-230; J. A. Bellamy, "Some Observations on the Arabic Ritha in the Jahiliyyah and Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIII, Jerusalem 1990, s. 44-61; Ömer ed-Dekkâk, "(et-Ta'rîf ve'n-naqd): eş-şu'arâ'ü'l-lezine reşev enfüsehüm ka-be'l-l-mevt", *MMLADm*, LXXI/4 (1417/1996), s. 817-827; W. Stevens, "A Nation Born in Mourning: The Neoclassical Funeral Elegy in Egypt", *JAL*, XXVIII (1997), s. 38-67; Ch. Pellat, "Marthiya", *EP* (İng.), VI, 603-608; M. Sadi Çö-ğenli, "Cemheretü eş-âri'l-'Arab", *DİA*, VII, 324; İsmail Durmuş, "Hureymî", a.e., XVIII, 386; a.mlf., "İbnü'l-Mu'tez", a.e., XXI, 144; Nevzat Yanık, "İbnü'l-Allâf", a.e., XX, 484.

M. FARUK TOPRAK

□ FARS EDEBİYATI. İslâm'dan önce İran'da ilk yazılan mersiye hakkında ke-sin bilgi bulunmamakla beraber türün re-vaçta olduğuuna dair bazı işaretler mev-cuttur. Merzkû adlı dinî önderlerden bir-inin ölümü üzerine Eşkânî Pehlevîce yaz-ılmış "Risâ-yi Merzkû" günümüze ulaş-mıştır. İslâmî dönemden intikal etmiş en eski örnek ise İbn Hurdâzbih'in *el-Mesâ-lik ve'l-memâlik*'inde yer alan, Ebû'l-Yenbagi Abbas b. Tarhân'ın Semerkant'ın harabe haline gelmesi yüzünden Derî Farsçası ile yazdığı altı katalık şehir mer-siyesidir. *Târîh-i Sîstân*'da Muhammed b. Vasîf Sîstânî'nin Saffâri'lerin zaafa düş-tüğü 296 (908-909) yılındaki olayları konu alan kaside şeklinde on bir beyitlik mer-siyesi de eski örneklerdendir. Farsça'da müstakil mersiyesi günümüze ulaşan ilk şair Rûdekî'dir (ö. 329/940). Önceki şair-lerin bu genişlikte mersiye nazmettiği bi-